

nem igazolják, hipotézis marad. A Hahnenburg 'kakasvár' magyarázat azonban nemcsak Kakasd névével lehetne asszociálható. S ez lenne a másik, jómagamtól is csak feltevésnek, ötletnek található magyarázat.

Pécs város északkeleti részén emelkedik a Havi-hegy, rajta bűcsúsokat fogadó fogadalmi kápolnával. Német neve régebben Maria Schnee volt. Mielőtt azonban Havi Boldogasszony tiszteletére ott kápolnát emeltek volna 1696-ban (ÁGH T., Emléklapok Pécs sz. kir. város multjából és jelenéből, Pécs, 1894. 214), a hegy neve Kakasvár volt (NAGY L., A császári udvari kamara pécsi prefekturájához tartozó terület 1687-ben, BmLt. évk. 1978. Pécs, 1979. 25 és 298.j.: /magyar fordítás/: „A Budai kapu felé a Kokasváry hegyen levő szőlők...”). Arról nincsen tudomásunk, hogy ott bármiféle vár állt volna. A magyarság korai megtelepedésére azonban egyrészt bizonyíték a városrész középkori Malomséd vicus neve (REUTER, Malomséd. A pécsi Janus Pannonius Múzeum 1963. évi évk. Pécs, 1964. 143—5), másrészt e városrész területén 1927-ben talált honfoglaláskori sírmelléklet sisak (KALMÁR J., Pécsi sisak a honfoglalás körüli időből. Pécs sz. kir. város „Majorossy Imre” múzeumának 1942. évi értesítője. Pécs, é. n. 22—9). A Kakasvár nevet a török idők átveszette magyarság megőrizte, s annak emlékét csak a század elején szorította ki a mai Havi-hegy elnevezés.

Röviden fentiekben foglaltam össze azokat a gondolatokat, amelyek bennem a kezembe kerülő adatok nyomán felgyűltek, s most KRISTÓ GYULA érdekes névtársítása ürügyén közlésre kívánczotak.

REUTER CAMILLO

ÁRNYÉK ÉS VERŐ

Kitűnő Új Magyar Tájszótárunk árnyék szócikke bőségesen foglalkozik a szó alaki és jelentésbeli változataival is, de a munka célkitűzésének megfelelően csak az 1890 és 1960 közé eső időszak forrásaiban hozzáférhető alaki, jelentésbeli és tulajdonképpeni tájszóanyagot adja közre nagy gondossággal.

Az ÚMTSz anyaggyűjtésének záró időpontja után publikált anyagokból további, az ÚMTSz-ben még nem szereplő jelentésváltozattal

kíváncsi kiegészíteni az említett szócikket, és pedig az árnyék, árnyéka földrajzi köznévi jelentésével. Ennek gyakorisága ugyanis egyes tájainkon elég figyelemreméltó. A Heves megye földrajzi nevei. I. Az egri járás (Bp., 1970.) című kötetben például több mint kétszáz az -árnyék, árnyéka utótagú földrajzi név.

A palóc és a székely nyelvjárási területeken földrajzi köznévként és földrajzi nevekben többnyire köznévi utótagként az árnyék, árnyéka 'hegy vagy völgy északra néző, északi kitettségű oldala', vele szemben a verő, vereje 'hegy vagy völgy délnek néző, déli kitettségű oldala' jelentésű.

SZABÓ T. ATTILA Erdélyi Magyar Szótörténeti Tára árnyék szócikkében a 6. jelentés 'északos oldal', s hozzá a szerző XVI. századi példát idéz: 1578: „az erdőnek...mind az árnyékát mind verő felét nekik adták" (Dálnok, Háromszék; SzékOkt. V, 110).

Palócföldről magam is publikáltam élő példát tarnaleleszi gyűjtésből (DÉNES GY.: A Peskő hegynév és a tarnaleleszi Peskő barlangjai. Karszt és Barlang. 1975. I—II, 25—8). A Tarnalelesz községtől északra húzódó Peskő vonulatának északi végén emelkedik a Szarvaskő, ebbe vágódik bele a Vögyi-Szarvaskő [=Szarvaskő völgye], a völgy északi kitettségű oldala a Szarvaskő-bikki-árnyéka, déli kitettségű oldala a Szarvaskő vereje. (Adatközlőm id. Balázs Gödér Antal, szül. 1905, Tarnalelesz.)

A már hivatkozott Heves megye földrajzi nevei című kötet tarnaleleszi gyűjtése is (hogyan csak ezt az egy községet ragadjam ki példának a sok közül) tucatnyi -árnyék, árnyéka utótagú földrajzi nevet tartalmaz, s ezek általában északi kitettségű hegyoldalt vagy völgyoldalt jelölnek. Ezek közül csak néhány olyan példát idézek, ahol SZABÓ T. ATTILA XVI. századi székelyföldi adatához és saját említett palócföldi gyűjtésemhez hasonlóan az árnyék és verő együtt jelentkeznek. (Valamennyi adat Tarnalelesz községből való.)

62. Szék vereje Ho, e — 64. Szék-árnyík H, e
75. Kosaras-lápa-árnyík — 111. Kosaras-lápa vereje H, e
83. Remetei-verő-ódal Ho, e — 100. Remetei-árnyík-ódal Vö, e
155. Szederjes vereje Hcs, sz — 215. Szederjes árnyíka Vö, e
172. Lénászó árnyíka Ho, e — 183. Lénászó-verő Ho, e
220. Pókos-vár vereje Ho, e — 222. Pókos-vár árnyíka Ho, 1
239. Réz Péterné árnyíka H, e — 240. Réz Péterné vereje Ho, 1
217. Vermes vereje Ho, e — 221. Vermes-vögyi-verő Vö, e — 247. Vermes árnyíka Vö, e
258. Mocsolyás-árnyík-fölött Ho, 1 — 295. Mocsolyás vereje Ho, sz

Hogy az árnyék, árnyéka utótag a földrajzi nevekben nem az erdő fáinak árnyékoló hatását, hanem az északi kitettséget jelöli, és a verő, vereje nem fátlan helyet jelent, azt a két köznévi utótag egymás melletti jelentkezése és szembenállása igazolja. Alátámasztja az a tény is, hogy a Pókos-vár árnyika fátlan legelő, ugyanakkor a Pókos-vár vereje erdős hegyoldal, s erdő borítja a Vermes-vőgyi-verő völgyoldalt, a Szék vereje, a Kosaras-lápa vereje, a Remetei-verő-oldal és a Lénászó-verő hegyoldalakat is.

Hogy a felsorolt példákban nem egy összefüggő, azonos hegyoldal vagy völgyoldal sűrűbben benőtt vagy kevésbé erdős területre-szeiről, hanem egy hegy vagy völgy más-más oldaláról, tehát valóban ellentétes kitettségű hegy-, illetve völgyoldalokról van szó, azt a Remetei-verő-oldal és a Remetei-árnyik-oldal helynévpár érzékelteti szinté kézzelfoghatóan.

Természetesen nem vitatható, hogy e jelentésváltozat alapját, kiindulását az a tény képezi, hogy az északra néző hegy- vagy völgyoldalak viszonylag kevesebb, a délnek nézők pedig viszonylag több napsütést kapnak, de az immár földrajzi névként is tömegesen jelentkező adatok arra utalnak, hogy ez a jelentésváltozat már rég önállósult, és az inszoláció mértékének esetenkénti mérlegelésétől független, égtáj jelölő értelmezést fejez ki.

Hogy az árnyék szó földrajzi helyzetet, égtáji kitettséget megjelölő jelentésváltozata már a középkorban is élt nyelvünkben, bizonyítja a szó első, és pedig földrajzi névi előfordulása! 1275: „Ad promontorium, quod uocatur Arnykmal” (OkI Sz.); 1346: Arnykmal (uo.). Mint-hogy a mál középkori jelentése 'hegyoldal, Berglehne' (TESz. II, 826), az 1275-ben említett Arnykmal promontorium földrajzi név a szóban-forgó hegynek minden bizonnyal az északi kitettségű oldalát jelölhette.

Úgy érzem, hogy az utóbbi években publikált újabb adatok birtokában indokolt a névtan, a földrajzi nevek szempontjából is az Új Magyar Tájszótár árnyék szócikkében foglaltakat a szó fent leírt földrajzi köznévi jelentésével is kiegészíteni.

DÉNES GYÖRGY